

Bir Mufessir Olarak Şevkî Dayf ve el-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm İsimli Tefsiri

(Shawqî Dayf As a Mufassir and His Tafsîr Al-Wajîz Fî Tafsîr Al-Qur'ân Al-Karîm)

Serkan ÜNAL

Dr. Öğr. Üyesi, FSM Vakıf Üniversitesi | Assistant Professor, FSM Waqf University
İslami İlimler Fakültesi | Faculty of Islamic Sciences
Tefsir Anabilim Dalı | Department of Tafsir
İstanbul | Türkiye | İstanbul | Türkiye
sunal@fsm.edu.tr | <https://orcid.org/0009-0001-3877-4971>
ROR adresi: <https://ror.org/04mma4681>

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Types Research Article
Geliş Tarihi 21 / Temmuz /2025	Received 21 / July /2025
Kabul Tarihi 18 / Aralık /2025	Accepted 18 / December /2025
Yayın Tarihi 31/Aralık/2025	Published 31/December/2025
Bir İç- İki Dış Hakem	One Internal- Two External Referees
Çift Taraflı Kör Hakemlik	Double-Blind Refereeing
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	Ethical principles were followed during the preparation of this study
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	No conflict of interest declared
Bu Makale iTenticate aracılığıyla taranmıştır.	This Article was scanned by iTenticate
Etik Bidirim ilmiyat@gop.edu.tr	Ethics Notice ilmiyat@gop.edu.tr
Lisans CC-BY-NC-ND 4.0	Licence CC-BY-NC-ND 4.0

Atıf | Cite as:

Ünal, Serkan. "Bir Mufessir Olarak Şevkî Dayf ve el-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm İsimli Tefsiri [Shawqî Dayf As a Mufassir And His Tafsîr Al-Wajîz Fî Tafsîr Al-Qur'ân Al-Karîm]". *Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat* 13/2 (Aralık | December 2025), 450-465.

<https://doi.org/ilmiyat.1747809>

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Shawqî Dayf As a Mufassir and His Tafsîr Al-Wajîz Fî Tafsîr Al-Qur'ân Al-Karîm

Abstract: Shawqî Dayf was one of the prominent figures in Egypt's scholarly circles, widely recognised for his contributions to Arabic linguistics. In addition to authoring numerous works and producing critical editions of distinguished classical texts, his scholarly activities extended beyond language studies to include the teaching of the Qur'anic sciences and tafsîr, within which he also composed several important works. These include his critical edition of Ibn Mujâhid's *Kitâb al-Sab'a fî al-Qir'ât*, *Mu'jizât al-Qur'ân*, which examines aspects of Qur'anic inimitability, *al-Qasam fî al-Qur'ân* on oaths in the Qur'ân, *al-Ḥaḍārah al-Islâmiyyah min al-Qur'ân wa al-Sunnah*, which outlines the foundational principles of Islamic civilisation derived from the Qur'ân and Sunnah, and his concise tafsîr *al-Wajîz fî Tafsîr al-Qur'ân al-Karîm*, prepared through the utilisation of classical and modern exegetical sources. Among these works, *al-Wajîz* is of particular importance for understanding Dayf's exegetical identity. Although his interpretations are largely based on material drawn from earlier and contemporary sources, he occasionally offers independent insights, thereby adding an original dimension to his tafsîr. Despite the existence of numerous academic studies on Shawqî Dayf in both Arab and Turkish scholarship, most focus primarily on his linguistic contributions. This study therefore seeks to highlight his role as a mufassir. In addition to a biographical overview, it examines the general features of his tafsîr, its language and style, its use of *riwâyah* and *dirâyah*, its sources and its theological and jurisprudential orientations, as well as his approach to modern exegetical trends. Based on qualitative and documentary analysis of primary sources, the study finds that while Dayf generally follows the Sunnî tradition, he occasionally inclines towards Mu'tazilî thought and adopts a critical stance towards the scientific tafsîr school.

Keywords: Tafsîr, Tafsîr Literature, Concise Tafsirs, Shawqî Dayf, *al-Wajîz fî Tafsîr al-Qur'ân al-Karîm*.

Bir Mufessir Olarak Şevkî Dayf ve el-Vecîz Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm İsimli Tefsiri

Öz: Mısır'da ilim dünyasının ön plana çıkan simalarından biri olan Şevkî Dayf, adını özellikle dil alanında duyurmuş ve birçok eser telif etmiş, yine birçok güzide eseri tahkik ederek gün yüzüne çıkarmış önemli bir ilmî şahsiyettir. Onun çalışmaları yalnızca dille sınırlı kalmamış, Kur'ân ve tefsir ilimlerini de okutmuş ve bu alanda da bazı eserler kaleme almıştır. İbn Mücâhid'in *Kitâbu's-Sab'a fî'l-Kirâ'ât*'ının tahkikli neşri, Kur'ân mucizelerinin çeşitlerini incelediği *Mu'cizâtü'l-Kur'ân*'ı, Kur'ân'daki yeminleri konu edinen *el-Kasem fî'l-Kur'ân* isimli eseri, İslam medeniyetinin Kur'ân ve sünnette bulunan temel prensiplerini zikrettiği *el-Ḥadâratü'l-İslâmiyye mine'l-Kur'âni ve's-Sünne* isimli eseri ve klasik ve modern döneme ait birçok tefsirden istifade ederek hazırladığı muhtasar tefsir çalışması *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i onun bu alandaki eserlerini teşkil etmektedir. Özellikle bu eseri onun tefsirci kişiliğinin keşfedilmesinde ehemmiyet arz etmektedir. Genellikle açıklamaları, klasik ve modern döneme ait kaynaklardan istifade ederek aktaran Şevki Dayf, yer yer kendi yorumlarını da paylaşmıştır. Bu da tefsirinin orijinal yönünü beslemektedir. Şevkî Dayf hakkında hem Arap hem Türk akademiasında makale, tez, kitap düzeyinde birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğunun, onun dilci yönüne odaklandığı görülür. Dolayısıyla bu çalışmada, onun biyografisinin yanında tefsirinin genel özellikleri, dil ve üslubu, rivâyet ve dirâyet özellikleri, kaynakları, kelâmî ve fikhî yönü gibi perspektiflerden incelenmiş, modern tefsir akımlarına karşı yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece onun gölgede kalan yönünün; yani tefsirciliğinin açığa çıkarılmasına gayret edilerek tefsir literatürüne küçük bir katkı sunulması hedeflenmiştir. Bu yönüyle araştırma, özellikle Türkçe'de onun tefsirci yönüne dair bir çalışma olmamasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Nitel araştırma tekniği ve belgesel tarama yöntemlerinden istifade edilerek hazırlanan çalışmada hem Dayf'ın hayatı hakkındaki kısımda hem de tefsiri ile ilgili kısımda birincil kaynakların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Çalışmada genel olarak müellifin Ehl-i sünnet çizgisinde bir yol takip ettiği tespit edilse de bazı meselelerde mutezile mezhebine meylettğine de tanık olunmuştur. Müellifin bilimsel tefsir ekolü hakkındaki menfî görüşü de tespit edilen hususlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Literatürü, Muhtasar Tefsirler, Şevkî Dayf, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

Giriş

Yirminci yüzyılda meslektaşları tarafından ilmî yetkinliği, derinliği ve üretkenliği takdir görmüş, alanında literatüre onlarca eser kazandırmış ilim adamlarından biri Mısırlı meşhur dil bilgini Şevkî Dayf'tır. Özellikle dil alanında kaleme almış olduğu onlarca eseri ve icra etmiş olduğu görevleri kuşkusuz onu zamanındaki en önemli dil referanslarından biri haline getirmiştir. Ancak onun bu uzmanlık alanının ön plana çıkmış olması nedeniyle gölgede kaldığı söylenebilecek bir yönü daha vardır ki o da Dayf'ın tefsirci kişiliğidir. Zira Dayf, yıllarca üniversitede tefsir dersleri okutmuş, Kur'ân ve tefsire dair bazı eserler kaleme almış ve neşretmiştir. Bir tefsircinin sahip olması gereken en temel donanım olan dil formasyonuna iyi derecede sahip olması da onun tefsirciliğini beslemiştir. O, bu donanımı sayesinde telif ettiği eserler zincirine bir de tefsire dair halka eklemiştir; *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli tefsirini kaleme alarak tefsir literatüründe de iz bırakmıştır. Ancak Şevkî Dayf'ın dilci kimliğinin ön plana çıkması, onun daha çok bu yönü ve dile dair telif ettiği eserler üzerine odaklanılmasına sebep olmuştur.

Bu bağlamda Şevkî Dayf ve eserleri hakkında hem Arap hem de Türk akademi dünyası daha ziyade onun, Arap edebiyatı, fasilh Arapça, nahiv ve benzeri konulara dair görüşleri ve çalışmalarını konu edinmiştir. Bu durum çok doğal olarak literatürde Dayf'ın tefsirci kişiliğine de ışık tutulması ihtiyacını doğurmaktadır. Araştırmamız neticesinde bu boşluğun doldurulmasına yönelik özellikle iki çalışma dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Hâlid Ahmed Muhammed'in *Nazarât fi'l-Vecîz fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm li'd-Doktor Şevkî Dayf* başlıklı, bir diğeri ise Munâ Abdulhamîd Mahmûd Halîl'in *et-Tefsîrû'l-Vecîz li Şevkî Dayf kırâe fi'l-menhec (kadâya'l-'akîde)* başlıklı makalesidir. Elbette bu çalışmaların alandaki boşluğu doldurmaya yönelik katkıları yadsınamaz. Ancak birinci çalışmanın, Dayf'ın dil otoritesinin gölgesinde kaldığını, ikinci çalışmanın ise daha çok tefsirdeki akâidle ilgili konular üzerine kurulduğunu söylemek gerekir. Türkçe literatürün ise -araştırabildiğimiz kadarıyla- Dayf'ın bu yönünü ele alan bir çalışmaya ev sahipliği yaptığını söylemek oldukça zordur. Bütün bu durum göz önünde bulundurulduğunda ve özellikle Türkçe literatürde bu konuda bariz bir boşluk olması hasebiyle Şevkî Dayf'ın tefsirci kimliğini ve tefsirinin özelliklerini geniş bir perspektiften keşfetmeye gayret eden bir çalışmanın hazırlanmasının literatüre bir katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Bu amaçla hazırlanan çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmış, tefsirin ele alınması hususunda yorumlayıcı yaklaşımdan yararlanılmıştır. Yine çalışmada belgesel tarama yöntemi esas alınmıştır. Veri toplama hususunda özellikle birincil kaynaklar çalışmanın temel referansını oluşturmuştur. Zira müellifin hayatı ile ilgili olarak bizzat kendi hayatını anlattığı *Ma'î* isimli eseri, yine tefsirinin incelenmesinde de bizzat *el-Vecîz fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli tefsiri birincil kaynak olarak referans alınmış ve yoğun olarak kullanılmıştır. Bu iki eser yanında ikincil kaynaklar da ihmal edilmemiştir.

1. Hayatı

Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf 1910 yılında Mısır'ın Dimyât şehrine bağlı Evlâdu Hamâm diye anılan köyde dünyaya gözlerini açmıştır.¹ Babası Abdüsselâm Dayf (ö. ?), ilim ehlinde olup el-Ezher'in Dimyât şubesinde eğitimini tamamlamış, ancak dinî bir vazife almayı babasından kalan küçük bir tarla ile ailesinin geçimini sağlamaya çalışmıştır.² Babası ibadetlerine düşkün sûfî meşrep bir zât olup annesi de aynı şekilde zikir ehli, âbide ve zâhide bir zâttır.³ Ahmed Şevkî Dayf'ın kendisinden önce iki kardeşi daha dünyaya gelmiş fakat ikisi de küçük yaşlarda vefat etmiştir. Bundan dolayı kendisi ailesinin büyük bir ilgisine mazhar olmuştur.⁴ Ahmed Şevkî ilk dönemlerini dinî inanç ve geleneklerine bağlı bir köy ortamında geçirmiştir.⁵ Daha henüz bebekken sol gözünde rahatsızlık meydana gelmiş, bulunduğu bölgede göz doktoru olmadığı için yanlış tedavi sonucunda sol gözü görme yetisinin neredeyse tamamını kaybetmiştir.⁶ Altı yaşına geldiğinde köyünde ilk öğrenime (el-Evveliyye) başlamış,⁷ dokuz yaşında babası ile birlikte köyden ayrılarak Dimyat'a yerleşmiştir.⁸ Onun, el-Ezherli âlimler gibi bir âlim olması arzusunadaki ebeveyni, bu isteklerine götürecek ilk adım olarak Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemesi için onu, dönemin Kur'ân kursları sayılabilecek Küttâb'a⁹ kaydettirmiştir.¹⁰ Şevkî Dayf, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra 1920 yılında el-Ma'hedü'd-Dînî'ye (Dinî Okul) kaydolmuş,¹¹ bu süreç içerisinde okumaya iyice merak sarmış; günlük gazeteleri, siyasî ve edebî haberleri takip etmeye başlamıştır.

¹ Şevkî Dayf, *Ma'î* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1985), 13; Tâhâ Vâdî (ed.), *Şevkî Dayf, Sîre ve tahîyye dirâsât fi'l-edeb ve'n-nakd ve'l-luğa ve't-turâs* (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, 2003), 19.

² Dayf, *Ma'î*, 14; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 19.

³ Dayf, *Ma'î*, 14; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 19.

⁴ Dayf, *Ma'î*, 13; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 19.

⁵ Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

⁶ Dayf, *Ma'î*, 28; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 21.

⁷ Dayf, *Ma'î*, 17; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

⁸ Dayf, *Ma'î*, 38; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

⁹ Dayf, *Ma'î*, 44; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

¹⁰ Dayf, *Ma'î*, 40; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

¹¹ Dayf, *Ma'î*, 46; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

Gazeteler aracılığı ile Tâhâ Hüseyin (ö. 1393/1973), Muhammed Hüseyin Heykel (ö. 1376/1956), Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö. 1383/1964), Mustafa Sâdık er-Râfi'î (ö. 1356/1937) ve Alî Abdurrâzık (ö. 1386/1966) gibi şahısları tanıyıp takip etmiştir.¹² Henüz küçük bir öğrenci iken nahiv ilmine dair *Katru'n-nedâ* isimli eserin muhtasarı sayılabilecek bir eser telif etmiştir.¹³ 1926 yılında Dimyat'taki ilk öğrenimini bitirdikten sonra Zakâzık'te el-Ezher metoduna göre lise eğitimine başlamıştır.¹⁴ Lise eğitimini bitirdikten sonra yine bir lise olarak anılan ve öğrencileri Edebiyat Fakültesi'ne (Külliyetü'l-Âdâb) hazırlamak için kurulmuş "et-Techîziyye" okuluna 1928-1929 eğitim-öğretim yılında kayıt yaptırmıştır. 1930-1931 eğitim-öğretim yılında Dayf'ın yüksek öğrenim serüveni Kahire Üniversitesi'nde başlamıştır. Nitekim bu üniversitenin Edebiyat Fakültesi'ne (Külliyetü'l-Âdâb)¹⁵ kaydolmuş, 1932-1933 eğitim-öğretim yılında ise Arap Dili ve Edebiyatı (Kismü'l-Luğati'l-'Arabiyye) bölümünü seçmiştir.¹⁶ Bu tercih onun akademik hayatı yönünden bir dönüm noktası olmuştur. Zira daha önce klasik eğitim metotları üzere eğitim veren el-Ezher eğitiminden farklı olarak modern tarzda bir eğitim sağlayan Kahire Üniversitesi'ni tercih etmesi ona akademik olarak farklı bir güzergâh belirlemiş, burada Arap düşünce ve edebiyat dünyasında öne çıkan birçok simadan dersler alma ve onları yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bunlar arasında Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn (ö. 1373/1954), İbrâhîm Mustafa (ö. 1382/1962), Emîn el-Hûlî (ö. 1385/1966) ve Mustafa Abdurrâzık'ın (ö. 1366/1947) isimleri sayılabilir.¹⁷ Bu isimlerin gerek klasik İslâm düşüncesini gerekse modern Batı yöntemlerini tanıyan, dönemin entelektüel ikliminde etkin figürler olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Dayf'ın ilmî ve akademik şahsiyetinin oluşmasında bu şahsiyetlerin belirleyici rolleri yadsınamaz. Özellikle Tâhâ Hüseyin'in, onun için öncelikli bir model olduğunu,¹⁸ uzun beraberlikleri neticesinde ilmî ve akademik kişiliğinde derin izler bıraktığını, spesifik olarak onun eleştirel deneyimlerinin kendisine intikalinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.¹⁹ Henüz üniversite eğitimi devam ederken yazılar ve makaleler kaleme almaya başlayan Dayf'ın yayımlanan ilk makalesi *er-Risâle* isimli dergide yayımlanan "*el-Vudûh ve'l-ğumûd fi's-şî'r*" (Şiirde açıklık ve kapalılık) konulu çalışması olmuştur.²⁰ Dayf, buradaki eğitimini 1935 yılında imtiyâz (pekiyi) derecesiyle tamamlamıştır.²¹

Mezuniyetinin ardından vazife hayatı başlayan Dayf, önce Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye'de (Arap Dil Kurumu) editör olarak, akabinde Külliyyetü'l-Âdâb'a (Edebiyat Fakültesi) araştırma görevlisi sıfatıyla atanmıştır.²² Arap edebiyatına yönelik ilgisinin akademik bir form kazanmaya başladığı bu dönemde lisansüstü eğitim almaya başlamış ve 1939 yılında, "Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin (ö. 356/967) *el-Eğâni* isimli Eserinde Edebî Eleştirisi" konulu tez çalışmasıyla yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.²³ 1942 yılında *el-Fennü ve mezâhibuhû fi's-şî'ri'l-'Arabî* başlıklı doktora tezini başarıyla savunarak "doktor" unvanını almıştır.²⁴ 1943 yılında öğretim üyesi, 1948 yılında doçent olmuştur.²⁵ 1956 yılında profesörlük unvanını elde etmiş, 1968-1971 yılları arasında Kahire Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı bölüm başkanlığı yapmıştır. Bu süre zarfında Mısır içindeki görevlerinin

¹² Dayf, *Ma'î*, 55; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

¹³ Dayf, *Ma'î*, 59; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 21.

¹⁴ Dayf, *Ma'î*, 74; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 21.

¹⁵ Dayf, *Ma'î*, 99; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 20.

¹⁶ Dayf, *Ma'î*, 103; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 22.

¹⁷ Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 22, 23.

¹⁸ Mâhir Hasen Fehmî, "Ma'î ve's-siyretü'z-zâtiyye ev Şevkî Dayf fî târîhi hayâtih," *Havliyyetü külliyyeti'l-insâniyyât ve'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye*: 11 (1988), 7.

¹⁹ İbrahim Abdurrahman Muhammed, "Menhecü Şevkî Dayf fî dirâseti's-şî'r", *Şevkî Dayf fî 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*, ed. Semîra Sâdık Şu'lân vd. (Kahire: Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2003), 49.

²⁰ *Ma'î*, 109; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 23.

²¹ Dayf, *Ma'î*, 118; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 25.

²² Dayf, *Ma'î*, 121; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 25; Şu'lân vd. (ed.), *Şevkî Dayf fî 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*, 226.

²³ Dayf, *Ma'î*, 125; Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 25; Şu'lân vd. (ed.), *Şevkî Dayf fî 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*, 226.

²⁴ Vâdî, *Sîre ve tahîyye*, 26; Şu'lân vd. (ed.), *Şevkî Dayf fî 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*, 226.

²⁵ Hülya Özen, *Şevkî Dayf'ın en-Nakd ve fi'n-nakdi'l-edebî Adli Eserlerinin İncelenmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 5.

yanında Mısır dışında da üyelik düzeyinde bazı görevler icra etmiştir. Mısır Mecma‘u‘l-Luğati‘l-‘Arabiyye (Mısır Arap Dil Kurumu) üyeliği ve başkanlığı, Mısır Bilim Kurulu (Mecma‘u‘l-Mecâlisi‘l-‘İlmiyye) üyeliği, Dımaşk Mecma‘u‘l-Luğati‘l-‘Arabiyye üyeliği ve Ürdün‘deki el-Mecma‘u‘l-‘İlmiyyü‘l-‘Irâkî‘nin şeref üyeliğini yapmıştır.²⁶ Şevkî Dayf‘ın çalışmalarının odak noktasını Arap dili ve edebiyatı teşkil etmiş, Arapça‘nın en güzel şekilde talim ve tedrisi için yüksek gayretler sarf ederek bu gayeye yönelik çalışma icra eden birçok müessesede rol almıştır.²⁷ Bu minvaldeki önemli paydaşlıklarından biri olarak Mecma‘u‘l-Luğati‘l-‘Arabiyye‘nin hazırladığı *el-Mu‘cemu‘l-vasît* isimli Arapça sözlüğün hazırlanmasındaki paydaşlığı zikredilebilir.²⁸

Dayf‘ın Arapça‘ya yönelik üstün gayret ve hizmetleri karşılıksız kalmamış, el-Meclisü‘l-A‘lâ li‘l-Fünûni ve‘l-Âdâb (Sanat ve Edebiyat Yüksek Konseyi) onu, kendi kuşağı içerisinde eşsiz bir şahsiyet, ihtisas alanında öncü bir otorite, gerçek bir kültür fenomeni ve Mısır‘ın entelektüel gücünün göstergesi olduğu nitelendirmeleriyle 1979 yılında Devlet Edebiyat Takdir Ödülü‘ne layık görmüştür. Yine Arap diline dair üstün hizmetlerinden dolayı 1983 yılında Kral Faysal Dünya Arap Edebiyatı Ödülü‘ne layık görülmüştür.²⁹

Dayf, akademik kariyeri boyunca birçok öğrenci yetiştirmiş, doktora ve yüksek lisans tezine danışmanlık yapmıştır. Yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserlerle Arap dili ve edebiyatında derin izler bırakan Dayf, mesleğine olan bağlılığından dolayı birçok yüksek düzeyli bürokratik görevi geri çevirmiştir.³⁰ Hayatının son dönemlerinde yakalandığı akciğer iltihabı hastalığı neticesinde 10 Mart 2005 tarihinde Kahire‘de vefat etmiştir.³¹

2. Eserleri

Şevkî Dayf, geçtiğimiz yüzyıl Arap akademi dünyasında ilmî üretkenliği, akademik gücü ve derinliği ile temayüz eden nadir ilim adamlarından biri olma özelliğini taşımaktadır. Uzun süren akademik hayatında referans değeri taşıyan onlarca eser meydana getirmiştir. Bu çalışmaların her birinin farklı değere sahip olmasıyla birlikte özellikle *Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî* adı altında yayımladığı külliyât halindeki eseri ön plana çıkmaktadır. Bundan başka çok sayıda kitap ve makale kaleme alan ve birçok eseri neşrederek ilim dünyasına kazandıran Şevkî Dayf‘ın çalışmalarının tek tek sayılması çalışmanın hacmini ve ana maksadını aşacağından burada bunlardan bir kısmı zikredilip, Kur‘ân ve tefsir ile ilgili olanlarını kısaca tanıtmakla yetinilecektir. *el-Vecîz fi tefsîri‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm* isimli tefsiri ise 3. başlık altında müstakil olarak ele alınacaktır.

2.1. Arap Edebiyatı ve Muhtelif Konulara Dair Eserleri

Târîhu‘l-edebi‘l-‘Arabî (müellifin en geniş hacimli eseri olup 9 kitaptan oluşmaktadır. Bunlar: 1. *el-‘Asru‘l-câhilî* (1960); 2. *el-‘Asru‘l-İslâmî* (1963); 3. *el-‘Asru‘l-‘Abbâsiyyü‘l-evvel* (1966); 4. *el-‘Asru‘l-‘Abbâsiyyü‘l-sânî* (1973); 5. *‘Asru‘d-düvel ve‘l-imârât: el-Cezîretü‘l-‘Arabiyye el-‘Irâk, el-Îrân* (1980); 6. *‘Asru‘d-düvel ve‘l-imârât: Mısır, eş-Şâm* (1984); 7. *‘Asru‘d-düvel ve‘l-imârât: Libiyya, Tûnus, Sıkkıliyye* (1992); 8. *‘Asru‘d-düvel ve‘l-imârât: el-Endelüs* (1989); *‘Asru‘d-düvel ve‘l-imârât: el-Cezâir, el-Mağribü‘l-Aksâ, Mûritâniyâ, es-Sûdân* (1995).

Bu eserinden başka bazı eserleri şöyledir: *el-Fennü ve mezâhibuhû fi‘ş-şî‘ri‘l-‘Arabî* (1946); *et-Tetavvür ve‘t-tecdîd fi‘ş-şî‘ri‘l-Ümevî* (1952); *et-Tercemetü‘ş-şahsiyye* (1956), *en-Nakd* (1954); *Fi‘n-nakdi‘l-edebî* (1962); *Ma‘î* (I-II, 1981-1988; Kendi hatıralarını içeren bir çalışma) ve *Mecma‘u‘l-luğati‘l-‘Arabiyye fi hamsîne ‘âmen* (Kahire 1984); *İbn*

²⁶ Vâdî, *Sîre ve tahiyye*, 28; Sedat Şensoy, “Şevkî Dayf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 04.06.2025).

²⁷ İslam Batur, “Şevkî Dayf‘a Göre Mısır Lehçesinin Fasih Arapçayı Tahrif Ettiği Hususlar”, *Artuklu Akademi* 5/2 (Aralık 2018), 347.

²⁸ Sedat Akay, “Şevkî Dayf‘ın “Tahrîfât” Adlı Eseri Üzerinden Siirt ve Mısır Arapçası Arasındaki Benzerliklerden Bazı Örnekler”, *6th International Congress of Eurasian Social Sciences* 13-16 Mayıs 2022 Bodrum, Muğla, Türkiye (Korint Yayıncılık, 2022), 1051.

²⁹ Fehmî, “Ma‘î ve‘l-siyretü‘z-zâtiyye”, 24.

³⁰ Vâdî, *Sîre ve tahiyye*, 28.

³¹ Şensoy, “Şevki Dayf”.

Mücâhid'in es-Seb'a fi'l-kırâ'ât isimli eserinin tahkikli neşri (1972). Bunlar onun eserlerinden yalnızca bir kısmını teşkil etmektedir. Onun aynı zamanda 100'ü aşkın makale çalışması da bulunmaktadır.³²

2.2. Kur'ân ve Tefsire Dair Eserleri

Daha önce de işaret edildiği üzere Şevkî Dayf ilk olarak dinî ilimler tahsilinde bulunmuş, elde ettiği bu formasyonu onun ön plana çıkan dilcilik yönünün dışında başka alanlarda da eser kaleme almasında bir zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Kur'ân ilimleri ve tefsire dair de bazı eserler telif ve tahkik etmiştir. Bunlar, aşağıda basım yıllarına göre kronolojik olarak sıralanıp kısa bilgiler sunulularak tanıtılacaktır.

2.2.1. Sûretü'r-Rahmân ve süverün kısâr

Eser, Fâtiha, Rahmân, Mülk, Tekvîr, A'lâ, Şems, 'Asr, Mâ'ûn, İhlâs ve Felak sûrelerinin tefsirlerini barındırmaktadır. 1389 hicrî yılında *el-Ehrâm* gazetesi Ramazan ayında gazetede yayınlanacak dinî yazılara Şevkî Dayf'ı da katkı sunmaya davet etmiş; o da bu amaçla Fâtiha, İhlâs ve Asr sûreleri üzerine yazdığı tefsirleri *el-Ehrâm* gazetesinde yayınlamıştır. Onun bu çalışmaları oldukça ilgi çekmiş, birçok kimse onun bu yazılarının devam etmesini istemiştir. Dayf'ın ifadesiyle "saygın bir âlim" de bu iş için kendisinden söz konusu çalışmaya Rahmân sûresinin tefsiri ile başlamasını istemiştir. O da bu çalışmasını tamamlayarak buna daha önce hazırladığı Fâtiha, İhlâs ve Asr sûrelerinin tefsirlerini de ilave etmiştir. Dayf, bütün bu sûrelerin, İslâm inanç esaslarını, İslâm'ın ahlâkî ve sosyal prensiplerini ihtiva ettiğini söylemiş, bütün bunları âyetlerin üzerinden genişçe açıkladığını ifade etmiştir. Bunu yaparken de ilgili âyetten kendisini Kur'ân'ın genel muhtevasına götürecek bir yol edindiğini, gücü yettiğince Allah Teâlâ'nın azameti, dünya ve âhiretteki nimetleri, peygamberlik, peygamberler, melekler, cin, şeytan, ölüm sonrası hayatın mahiyeti, ruhî ve ahlakî terbiye ve daha birçok konuyla ilgili meseleleri okuyucuya arz edip vasfederek gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Yine bu tefsirinde Taberî (ö. 310/923), Nisâbü'rî³³, Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim (ö. 751/1350), Beyzâvî (ö. 685/1286), Âlûsî (ö. 1270/1854), İsmâ'îl Hakkî Bursavî (ö. 1137/1725) ve Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) gibi birçok âlimin eserinden yararlandığını söylemiştir.³⁴ Dayf'ın bu çalışmasının daha sonra kaleme alacağı *el-Vecîz* tefsirinin telif edilmesinde bir ön adım olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Dayf, buna *el-Vecîz*'in mukaddimesinde işaret etmiştir.³⁵ Eser 1971 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.³⁶

2.2.2. Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât isimli Eserin Tahkikli Neşri

Kur'ân-ı Kerîm kıraatlerine dair farklı rivâyetlerin mütevatir olanların tespiti ile ilgili olarak kıraat ilminin öncülerinden Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-'Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî (ö. 324/936) mütevatir olarak değerlendirdiği kıraatleri topladığı *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât* isimli eserini telif etmiştir. Şevkî Dayf da bu kıymetli eseri tahkik ederek gün yüzüne çıkarmıştır. Dayf, bu çalışması için eserin İstanbul'da bulunan tam nüshasını Türkiye'de öğrenim gören bir öğrencisi vasıtasıyla temin etmiş, daha sonra da Tunus nüshasını temin ederek çalışmasını yürütmüştür. Esere genişçe bir mukaddime yazısı hazırlayan Dayf, burada kıraat ilimleri,³⁷ İbn

³² Şensoy, "Şevki Dayf".

³³ Şevkî Dayf, bu eserinde Nisâbü'rî ismini yararlandığı kaynaklar arasında saymış, ancak onun bu nisbesiyle iktifa ederek tam ismini vermemiştir. Bu kişinin tefsirle meşhur olan Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Habîb en-Nisâbü'rî (ö. 406/1016), meşhur tefsir âlimi ve Hanefî fâihi Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-Nisâbü'rî (ö. 553/1158'den sonra) veya Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nisâbü'rî (ö. 730/1329 [?])'den her birinin olması mümkündür. Ancak Şevkî Dayf'ın Nisâbü'rî'yi Taberî'den hemen sonra, Râzî'den hemen önce zikretmesi kronolojik bir karine olarak kabul edildiği takdirde hicrî 406 vefat tarihli el-Hasen en-Nisâbü'rî'nin olması bir daha muhtemel sayılabilir.

³⁴ Şevkî Dayf, *Sûretü'r-Rahmân ve süverün kısâr* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1995), 12. Buradaki isimler Dayf'ın sıraladığı şekliyle aktarılmıştır.

³⁵ Şevkî Dayf, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1995), 1.

³⁶ Şensoy, "Şevki Dayf".

³⁷ Şevkî Dayf, "Mukaddime", *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*, İbn Mücâhid (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1972), 5.

Mücâhid'in biyografisi,³⁸ *Kitâbü's-seb'â*,³⁹ İbn Mücâhid'in yedi kıraat imamını ve râvîlerini değerlendirmesi,⁴⁰ kitabın tevsîki,⁴¹ nüshaların nitelendirilmesi ve tahkîkteki yöntem⁴² başlıkları altında doyurucu bilgiler paylaşmıştır. Eser, 1972 yılında Kahire'de basılmıştır.

2.2.3. el-Hadâratü'l-İslâmiyye mine'l-Kur'âni ve's-sünne

Şevkî Dayf, bu eserinde İslâm'ın Rabbânî dinlerin sonuncusu olduğunu, Allah ve Rasûlü'nün, onda beşeriyetin saadeti için kâmil bir İslâm medeniyetinin temel prensiplerini yerleştirdiklerini ifade etmiştir. Bu prensiplerin, inanç, sosyal hayat, ahlâk gibi çeşitli nevelerinin bulunduğunu, şayet bunlar toplumların hayatında yer bulsa o toplumlarda İslâm'ın rükünlerinin yerleşeceğini ve her bölgede insanî kardeşliğin parıldayacağını vurgulamıştır. Buradan hareketle Şevkî Dayf eserinin mukaddimesinde İslâm medeniyetine kaynaklık eden söz konusu Rabbânî prensipleri bu eserinde sunmayı kendisine bir vazife bildiğini, bunun için de önce inançla ilgili prensipleri,⁴³ sonra sosyal prensipleri zikrettiğini,⁴⁴ onları da ahlâkî prensiplerin desteklediğini ifade etmiş⁴⁵ ve bunların örneklerini zikretmiştir. Daha sonra bu bağlamdaki mahzurlu şeyleri bildiren prensiplerin varlığına dikkat çekmiş ve bunları da örneklendirmiştir.⁴⁶ Bu plan üzere eserini dört bölümde telif etmiştir.

Dayf, İslâm medeniyetinden her bir ilâhî prensibi sunarken o prensibi tasvîr eden Kur'ân-ı Kerîm âyetiyle başlamayı prensip edindiğini söylemiştir.⁴⁷ İlgili âyetle beraber sûre adı ve âyet numarasını da aktarmış, akabinde bu âyetlerin manalarını açıklayacak hadîs-i şerîfleri kendi yorumlarını da ekleyerek zikrettiğini ifade etmiştir. Özellikle İbn Kesîr tefsiri başta olmak üzere tefsir kitaplarında bulunan faidesi açık nükteleri naklettiğini ve aynı şekilde hadîs kaynaklarından da benzer aktarımlar yaptığını zikretmiştir.⁴⁸ Eser 1997 yılında Kahire'de basılmıştır.

2.2.4. el-Kasem fi'l-Kur'âni'l-Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm'deki yeminleri konu edinen çalışma iki bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde el-muksem bih; yani kendisiyle yemin edilen şeyler ele alınmıştır. Bu bölüm üç fasılda incelenmiştir: Birinci fasılda Allah Teâlâ'nın zâtı, Hz. Peygamber, melekler ve Kur'ân; ikinci fasılda kâinata dair olgular; üçüncü fasılda ise insan, kalem, atlar ve mukaddes mekanların yemin konusu olması ile ilgili meseleler yer almaktadır. İkinci bölüm ise muksem aleyh'e tahsis edilmiştir. Bu da yine üç fasıldadır: Birinci fasıl imân esasları; ikinci fasıl: insanların halleri; üçüncü fasıl ise âhiret, hesap ve amellerin karşılıklarının verilmesi ile ilgilidir.⁴⁹ Eser 2001 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.⁵⁰

2.2.5. Mu'cizâtu'l-Kur'ân

Şevki Dayf bu eserinde Kur'ân'ın i'câz yönlerini ele almıştır. Yedi bölümde telif ettiği eserinin bölüm konuları sırasıyla şöyledir: Hz. Peygamber'den (s.a.v) daha önceki peygamberlerin mucizeleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v) mucizesi, Kur'ân mucizesinin bazı yönleri, peygamber kıssaları hakkında Kur'ân'ın getirdiği ilave bilgiler,

³⁸ Dayf, "Mukaddime", 13.

³⁹ Dayf, "Mukaddime", 17.

⁴⁰ Dayf, "Mukaddime", 26.

⁴¹ Dayf, "Mukaddime", 34.

⁴² Dayf, "Mukaddime", 37.

⁴³ Şevkî Dayf, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye mine'l-Kur'âni ve's-sünne* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1997), 3.

⁴⁴ Dayf, *el-Hadâra*, 6.

⁴⁵ Dayf, *el-Hadâra*, 8.

⁴⁶ Dayf, *el-Hadâra*, 9.

⁴⁷ Dayf, *el-Hadâra*, 12.

⁴⁸ Dayf, *el-Hadâra*, 12.

⁴⁹ Şu'lân vd. (ed.), *Şevkî Dayf fi 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*, 251.

⁵⁰ Şensoy, "Şevki Dayf".

Kur'ân'ın bilimsel i'câzı meselesi, Kur'ân'ın hadârî/medenî mucizesi ve son olarak da Kur'ân'ın belâğî mucizesi konularını ele almıştır.⁵¹ Eser 2001 yılında Kahire'de yayınlanmıştır.⁵²

3. el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm Tefsiri

Şevkî Dayf'ın kaleme aldığı, ismiyle müsemma vecîz bir tefsir çalışmasıdır. Dayf'ın bu çalışması, onun tefsirci yönünün anlaşılmasında kaynaklık eden eserleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Eser muhtasar tefsir edebiyatının önemli bir parçasını teşkil etmektedir.

3.1. el-Vecîz'in Yazılış Sebebi

Şevkî Dayf, her ne kadar Arap dili üzerinde yapmış olduğu çalışmalarla öne çıksa da esasında onun İslâmî ilimlerle olan irtibatı, oldukça güçlü olup çocukluk yıllarına, yetişme çağına kadar uzanan ve süreklilik arz eden ders düzeyinde bir ilişkiyi ifade ediyordu.⁵³ Kahire Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi Arapça kısmında kırk seneden fazla Kur'ân-ı Kerîm tefsiri okutmuş, yıllar boyunca aralıksız bir şekilde tefsir kitaplarını ve farklı tefsir akımlarını öğrenciye öğretmekle meşgul olmuştur. Dayf, bu konuda Allah rızası için bir amel sunmayı temenni ettiğini söylemiş, bunun ilk adımı olarak Rahmân sûresi ve kısa sûreler hakkında bir sunum ve inceleme eseri kaleme almıştır. Bu eseri defalarca baskısını yenilemiştir. Yine İbn Mücâhid'in *Kitâbu's-Seb'a* isimli eserini ilk defa tahkik ederek basımını gerçekleştirmiştir. Tefsir alanına dair bu çalışmalarına bir yenisinin eklenmesi doğrultusunda Dayf, uzun süre Allah Teâlâ'ya Kur'ân-ı Kerîm için tefsir yazımına kendisini muvaffak kılarak nimetini tamamlaması hususunda dua ettiğini ifade etmiştir. Sonrasında ise Allah Teâlâ'nın fazlının kendisini kuşattığını ve bu şerefli işe kalkışmaya sevk ettiğini söylemiş ve neticede Allah'a tevekkül ederek işe başladığına işaret etmiştir.⁵⁴

3.2. el-Vecîz'in Dil, Şekil ve Üslup Özellikleri

Şevkî Dayf'ın, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli tefsir çalışması 1995 yılında Kahire'de 1051 sayfadan müteşekkil tek cilt halinde Dâru'l-Me'ârif tarafından basılmıştır.⁵⁵ Müellif her sûre öncesinde o sûreye dair kısa bilgiler verir. Sûrenin adları, genel olarak en önemli konuları ve muhtevası, Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğuna dair kısa bilgiler paylaşır. Akabinde kimi zaman tek bir âyeti kimi zaman da birkaç âyet öbeğini zikredip daha sonra bunları tefsir eder. Şevkî Dayf, tefsirinin adından da anlaşılacağı üzere eserini gayet kısa ifadelerle telif etmeye özen göstermiştir. Kendisi de eserinin kolay ve açık bir dille yazılmasını, âyetler izah edilirken ihtiyaç kadar açıklama ile yetinileceği vecîz bir üslupla yazılmasını daima göz önünde bulundurduğu bir temel prensip edindiğini söyler.⁵⁶ Bu bağlamda âyetlerin her kelimesini açıklamak yerine bazı anahtar kelime, kavram ve önemli ibareleri açıklamakla yetinir. Genelde lafızların manalarını bir iki kelimeyle açıklar ve bazen de manayı açıcı kısa izahlar getirir. Sûre, âyet, nesh gibi izah etmek istediği kavramları ise aşırıya kaçmadan bir iki cümle ile açıklar.⁵⁷ Özellikle bazı kavramlar, tarifler ve kelimelerin izahlarının aktarılmasında eser, bir sözlük üslubuyla açıklamalar getirmekte; bu yönüyle Kur'ân kelimeleri sözlüklerini anımsatmaktadır.

Nahiv ve belâgat ilimlerine dair görüş farklılıklarına, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif okunuşlarını konu edinen kıraat ilmindeki okunuş farklılıklarına pek yer vermez. Buna da yine bizzat kendisi eserinin mukaddimesinde işaret etmiştir.⁵⁸ Her ne kadar nahivle ilgili ayrıntılara girmemeyi prensip edinmiş olsa da

⁵¹ Şevkî Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân* (Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 2002), 1-8.

⁵² Şensoy, "Şevkî Dayf".

⁵³ Abdulazîz Düsûkî, *Şevkî Dayf râidu'n-nakd ve'd-dirâseti'l-edebiyeye* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1988), 138.

⁵⁴ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁵⁵ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁵⁶ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁵⁷ Dayf, *el-Vecîz*, 16.

⁵⁸ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

nadiren dilbilgisi ile ilgili bilgiler de verir.⁵⁹ Özellikle de mananın daha iyi anlaşılması için sıklıkla istifhâm edatlarının hangi manaya geldiğini söyler.⁶⁰ Çoğu zaman âyetlerde hitâbın kime yönelik olduğunu belirterek âyetin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaya çalışır.⁶¹

Müellif bir âyet veya lafız hakkında rivâyetlere dayanan görüş farklılıklarını zikreder. Ancak genellikle kaynak belirtmez. Meselâ Bakara sûresi 238. âyette geçen “orta namaz” ifadesi ile ikinci namazının kastedildiğini söylemiş, öğle ya da akşam namazı olduğuna dair iki görüşü ise قیل “kîle” ifadesi ile aktarmıştır.⁶²

Müellifin, zikrettiği görüşler arasında tercihte bulunduğu da olur. Meselâ müteşâbih âyetlerin, Allah Teâlâ’dan başkası tarafından bilinip bilinmeyeceği konusunda âyet okunurken iki farklı duruşa göre iki farklı mana çıktığını; birincisine göre Allah Teâlâ’dan başka; ilimde rûsûh sahibi, derinleşmiş âlimlerin bunları bilebileceğini, ikinci görüşe göre ise Allah Teâlâ’nın, bunların bilgisini kendine has kıldığını ifade etmiş ve birinci görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir.⁶³

3.3. *el-Vecîz’in Kaynakları, Rivâyet ve Dirâyet Yönü*

Tefsir ilmindeki önemli prensiplerden biri, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsir edilmesinin öncelenmesi prensibidir.⁶⁴ Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm, âyetlerin izahı konusunda Şevkî Dayf’ın başvurduğu en sık ve öncelikli kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu konudaki örnekleri tefsirinin hemen hemen her yerinde görmek mümkündür. Dayf, eserinde yer yer hadislerden yararlanmasına rağmen⁶⁵ kaynak ismine pek yer vermemektedir. İmam Müslim’in (ö. 261/875) *Sahîh*’i nadir olarak ismini zikrettiği hadis kaynaklarından biridir.⁶⁶ *el-Vecîz* tefsiri muhtasar hacimli olmasından dolayı müellif, gereği kadar açıklamada bulunmayı ilke edinmiş, bunun için de âyetlerin sebep-i nüzûllerine pek değinmeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁷ Ancak buna rağmen Dayf, birçok yerde âyetlerin iniş sebeplerini kaynak belirtmeden zikretmiştir.⁶⁸

Şevkî Dayf, eserinde kıssalar hakkında İsrâîliyyât’a dair aktarımlardan bir şeye yer vermediğini; Kur’ân-ı Kerîm tefsirinin bunlardan uzak tutulması gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Şî’a kaynaklarından ve tasavvuf ehlinin aşırı olanlarından da yararlanmadığını mukaddimesinde ifade etmiştir.⁶⁹

Müfessirimiz Şevkî Dayf, âyet açıklamaları sırasında genel olarak kaynakları zikretmese de eserinin mukaddimesinde istifade ettiği eser isimlerini sıralamıştır. Taberî, Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Beydâvî, İbn Kesîr, İsmâîl Hakkî, Muhammed Abduh ve Muhammed et-Tâhir b. ‘Âşûr’un (ö. 1393/1973) eserleri bu isimleri teşkil etmektedir.⁷⁰ Âyet açıklamaları esnasında özellikle isimlerini sayarak atıfta bulunduğu isimler arasında Taberî,⁷¹ Zemahşerî,⁷² Kurtubî⁷³ gibi âlimleri saymak mümkündür. Dayf kimi zaman da “bazı müfessirler” ifadesini kullanarak bazı görüşleri genel bir ifade ile aktarır.⁷⁴

⁵⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 553.

⁶⁰ Dayf, *el-Vecîz*, 131.

⁶¹ Dayf, *el-Vecîz*, 124.

⁶² Dayf, *el-Vecîz*, 74.

⁶³ Dayf, *el-Vecîz*, 94.

⁶⁴ Muhammed el-Emîn eş-Şinkîti, *Advâ'u'l-beyân fi izâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân* (Riyâd: Dâru 'atâ'âti'l-'ilm-Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 2/79.

⁶⁵ Dayf, *el-Vecîz*, 220, 230.

⁶⁶ Dayf, *el-Vecîz*, 116.

⁶⁷ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁶⁸ Dayf, *el-Vecîz*, 53, 131, 132, 207.

⁶⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁷⁰ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁷¹ Dayf, *el-Vecîz*, 79.

⁷² Dayf, *el-Vecîz*, 58, 136, 179, 983.

⁷³ Dayf, *el-Vecîz*, 98.

⁷⁴ Örnek olarak bk. Dayf, *el-Vecîz*, 253.

Müellifin sadece yukarıda saydığı eserlerden yararlandığı söylenemez. Nitekim kendisi başka eserlerden de yararlandığına işaret etmiştir.⁷⁵ Şevkî Dayf, genel olarak söz konusu eserlerden yararlanıp kendi tabiriyle onların çok sayıdaki incilerini kolay bir üslupla okuyucuya sunsa da⁷⁶ yine kendisine ait az sayıda bazı özgün yaklaşımlarının da olduğunu söylemiş ve bunlara bazı misaller aktarmıştır. Mesela Allah Te'âla'nın, kâfirlerin kalplerini mühürlediğini dile getiren âyet-i kerîme hakkında bazı müfessirlerin bu mühürlemeyi Allah'a nispet etme hususunda ihtilafa düştüklerini; kendisinin ise bunun, kâfirlerin küfürlerinde ısrarcı olmalarına dair bir temsîl olduğunu, hatmin/mühürlemenin Allah'a nispet edilmesinin sebebinin, onların küfür üzere devam ettiklerine delalet etmesi için olduğunu söylemiştir. Buna göre bu konuda sebep onlardır; mühürleme ise onların küfürlerinin ve dalâletlerinin bir neticesidir.⁷⁷

Şevkî Dayf'ın kendi özgün yorumlarına bir başka misal olarak da Bakara sûresinde anlatıldığı üzere Allah Teâlâ'nın meleklerle, Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesi hakkındadır. Şöyle ki Allah Teâlâ, meleklerle Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmesi neticesinde Hz. Âdem'in eşyanın isimlerini bilmesini/ilmini, meleklerin hamd ile Allah'ı tesbih etmelerinden üstün kılmıştır. Bu da ilmin konumunun yükseltilmesi anlamına gelip İslâm'ın her asırda ilmi kucaklamasını sağlamıştır.⁷⁸

Şevki Dayf, bazen de âyetlere değinirken olayların tarihsel arka planını kaynak belirtmeksizin zikreder.⁷⁹ Mesela "Sonra işte sizler, birbirinizi öldürüyor ve kendi içinizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz"⁸⁰ meâlindeki ayetle ilgili olarak ayetin Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki çarpışmalara, Medine Yahudilerinin ikiye bölündüğüne işaret ettiğini, bir grubun Hazrec'e destek çıktığını ve bunların Benî Kaynuka' ve Beni'n-Nadîr olduğunu, diğer grubun ise Evs kabilesine destek çıktığını söylemiştir. Bir Yahudi'nin, Yahudi yakınına öldürmesi ve evinden çıkarması yasaklanmasına rağmen bunlardan her biri desteklediği kabilesiyle beraber diğeri ile çarpışmış ve bir Yahudi karşı kabile tarafında yer alan Yahudi kardeşini öldürmüştür. Bunlardan bazıları da bazılarını yerlerinden çıkarmışlardır. Bütün bunlara rağmen savaş bittikten sonra Tevrat'taki hükümlerle amel etmek maksadıyla yenilen taraftan esir düşenleri diyet vererek serbest bıraktıklarını zikretmiştir.⁸¹ Dayf, bu hadiseyi kaynak belirtmeden zikreder. Bu ve benzeri anekdotlara oldukça sık yer vermesine rağmen genellikle kaynak zikretmemiş olması eserini bu yönden tenkite maruz bırakacak kabilden bir tavır olarak değerlendirilebilir.

Bilindiği üzere tefsir literatürü içerisinde rivâyet ve dirâyet tefsiri olmak üzere iki ana tefsir akımı oluşmuştur. et-Tefsîr bi'l-me'sûr olarak da ifade edilen rivâyet tefsiri daha çok âyet-i kerîmeler hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.v), sahabe-i kirâmdan ve tâbi'inden aktarılan rivâyetlere dayanılarak kaleme alınmış eserleri ifade etmek için kullanılır.⁸² Buna mukabil rey ile tefsir ya da aklî tefsir olarak da ifade edilen dirâyet tefsiri ise müfessirin Arap kelamını ve ifade üsluplarını, Arapça lafızların delâlet vecihlerini öğrenip câhiliye şiiirinden yardım alarak, sebep-i nüzûlleri, âyetlerden nâsîh ve mensûh olanı bildikten sonra kendi içtihadı/şahsî gayreti neticesinde hasil olan kanaati ile yaptığı tefsiri karşılamaktadır.⁸³

Şevkî Dayf her ne kadar eserini kaleme alırken gayet veciz olması, ihtiyaç halinde açıklamalara yer verilmesi gibi hususlardan dolayı âyet tefsirlerinin gerekçelerine yer vermese de eserinin daha ziyade dirâyet tefsiri kategorisinde değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Zira onun âyetlere yapmış olduğu

⁷⁵ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁷⁶ Dayf, *el-Vecîz*, 1.

⁷⁷ Dayf, *el-Vecîz*, 1, 8.

⁷⁸ Dayf, *el-Vecîz*, 1, 16.

⁷⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 28, 108, 120, 121, 130.

⁸⁰ el-Bakara 2/185.

⁸¹ Dayf, *el-Vecîz*, 28.

⁸² Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *'İlmü't-tefsîr* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1977), 40.

⁸³ ez-Zehebî, *'İlmü't-tefsîr*, 47.

açıklamalarından; bunların, dilbilgisi, belâgat, usûl, fıkıh, siyer ve tarih gibi birçok disiplinin veri ve prensiplerine göre bir tercih sonucunda okuyucuya arz edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca lügavî yönden bazı tercihlerinin yanında, fikhî görüşlerde de ilk başta zikrettiği görüşü doğrudan, diğerlerini ise “kîle” gibi ifadelerle aktarması yine onun görüşlerinin arka planında mevcut tefsir birikimi arasından tercihler yaptığının bir işareti sayılabilir. Şevkî Dayf’ın bu yönünü, yine mukaddimesinde verdiği bazı örnekler ortaya koymaktadır.

3.4. Nâsîh-Mensûh Yönünden el-Vecîz Tefsiri

Şevkî Dayf, nâsîh-mensûh konusuna dair yaklaşımını bizatihi kendisi zikreder. Zira o, müfessirlerin çoğunun neshin Kur’ân-ı Kerîm’in bir âyetinin başka bir âyetin hükmünü kaldırması ile sınırlı olduğunu düşündüklerini ifade etmiş, kendisinin ise neshin Kur’ân âyetlerini kapsayacağı gibi Kur’ân’ın, Tevrât ve İncîl’in âyet ve hükümlerini kaldırmasını da kapsayacağı görüşünde olduğunu açıklamıştır.⁸⁴ Dayf, kimi zaman âyetlerin nâsîh-mensûh ilişkisi içerisindeki durumlarına değinmeyi ihmal etmez.⁸⁵

3.5. el-Vecîz’in Kelâmî Yönü

Şevkî Dayf’ın, kelâmî yönden eserini Ehl-i sünnet çizgisine uygun bir şekilde telif ettiği söylenebilir. Özellikle teşbîh ve tecsîme gidilebilecek yerlerde dikkatli davrandığı görülür. Nitekim “O, yerde ne varsa sizin için yaratmış, sonra da göğe istiva edip onu yedi gök olarak tesviye etmiştir.”⁸⁶ şeklinde çevirisi yapılabilecek âyetteki “istevâ” kelimesine “kasade” yani kastetti, irâde etti manalarını vermiştir.⁸⁷ Yine aynı kelime A’râf sûresinde de “arşa istivâ etti” şeklinde geçmektedir.⁸⁸ Burada da Dayf kelimeyi “i’telâhu” yani “ondan üstün oldu, onun üstünde oldu” ifadesini zikrettikten sonra bu ifadenin Allah Teâlâ’nın kâinat üzerindeki egemenliği ve her şeyi idare etmesi hususunda temsîli bir anlatım olduğunu söylemiştir.⁸⁹ Bu da onun kelimeyi lügatteki gerçek anlamına hamletmek yerine te’vîl yaparak mecâzî manaya meylettiğini göstermektedir. Dayf’ın bu tutumunun, te’vîl ve tenzihi bir araya getiren bir yaklaşım olduğu; bunun da nefiy ve ispat arasında orta bir yol olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁹⁰

Dayf’ın, bazı yerlerde Kur’ân’daki bu kabilden anlatımların temsîli olduğunu söylediği ve Ehl-i sünnet içerisinde halef olarak nitelenen müteahhir dönem alimlerinin çizgisine yakın olduğu müşâhede edilse de bazı yerlerde onu yine Ehl-i sünnet içerisinde olmakla birlikte selef çizgisine daha yakın bir yaklaşım sergilediğini görmek mümkündür. Zira “Onlar, Rablerine nâzırdırlar”⁹¹ meâlindeki âyetle ilgili olarak şöyle der:

“Bu tür âyetler Allah hakkında belki tecsîm ifade edebilir. Oysaki o bundan münezzehtir. Ehl-i sünnet: ‘Biz âyetin zâhirine indirildiği gibi iman ederiz; bunun keyfiyetini ise Allah Teâlâ’ya havâle ederiz.’ derler.”⁹² Daha sonra da Şevkî Dayf, Mu’tezile’nin âyeti tevîl ettiğini, ummak ve beklemek manalarında kullandıklarına, buna göre mananın “onlar nimeti ancak ondan beklerler” şeklinde olduğuna değinmiştir.⁹³

Birtakım çevrelerde tartışma konusu yapılan şefâat hususunda da Şevkî Dayf Bakara sûresindeki 255. âyetin tefsirinde “Onun izni olmadıkça onun katında kim şefaât edebilir?”⁹⁴ meâlindeki âyeti “kıyâmet gününde onun indinde şefaât konusunda onun izni olmadıkça hiç kimse bir başkası için şefaât etmeye cür’et edemez” şeklinde

⁸⁴ Dayf, *el-Vecîz*, 1, 34.

⁸⁵ Örnek olarak bkz. Dayf, *el-Vecîz*, 75, 577.

⁸⁶ el-Bakara 2/29.

⁸⁷ Dayf, *el-Vecîz*, 14.

⁸⁸ el-A’râf 7/54.

⁸⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 267.

⁹⁰ Munâ Abdulhamîd Mahmûd Halîl, “et-Tefsîrûl-Vecîz li Şevkî Dayf kırâe fi’l-menhec (kadâya’l-’akîde)”, *Mecelletü’l-bahsi’l-’ilmî fi’l-âdâb* 21/7 (2020), 107.

⁹¹ el-Kıyâme 75/23.

⁹² Dayf, *el-Vecîz*, 980.

⁹³ Dayf, *el-Vecîz*, 980.

⁹⁴ el-Bakara 2/255.

açıklamış, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kıyamet gününde ümmeti için yapacağı şefaatin ise Allah Teâlâ'nın o gün için ona vadettiği makâm-ı mahmûd olduğunu söylemiştir.⁹⁵

Şevkî Dayf'ın kelâmî çizgisine işaret edebilecek bir başka yaklaşımı ise Rıdvan biatında bulunanlar hakkında Fetih sûresinde bulunan “*Muhakkak ki sana biat edenler gerçekte Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.*”⁹⁶ şeklinde çevirisi yapılabilecek âyette yer alan “*Allah'ın eli onların elleri üzerindedir*” ifadesini “Allah Teâlâ onlarla beraberdir, iştir ve görür” şeklinde tefsir ederek te'vil yolunu tutmuştur.⁹⁷

Dayf'ın, genellikle takipçisi olduğu Ehl-i sünnet çizgisinden farklı olarak bazı meselelerde Mutezile mezhebine meylettği iddia edilerek eleştirilmiştir. Sihrin hakikatini açıklaması ve sihri konu edinen âyetlerin tefsirleri hakkındaki açıklamaları bu duruma örnek olarak zikredilebilir. Dayf, Felak sûresi tefsirinde sihrin tesiri olmadığını, ancak bir sanrı olduğu minvalindeki Mutezili görüşe meylettği gerekçesiyle tenkit edilmiştir.⁹⁸

3.6. el-Vecîz'in Fikhî Yönü

el-Vecîz tefsiri, adının da işaret ettiği üzere muhtasar bir çalışma olması hasebiyle izahların kısa oluşu özelliğini genel olarak her yerde görmek mümkündür. Dolayısıyla bu durum ahkâm ayetlerine de yansımıştır. Mesela Dayf, abdestle ilgili âyette yüzün, ellerin dirseklere birlikte yıkanması, başın mesh edilmesi ve ayakların yıkanmasını vacip olarak ifade eder; geri kalan mazmaza, istinşâk ve kulakların mesh edilmesinin ise sünnet olduğunu söyler ve bu kadarıyla yetinir.⁹⁹

Bir başka örnek olarak ise Bakara sûresindeki “kurû” kelimesini tefsiri zikredilebilir. Nitekim söz konusu kelimenin bir görüşe göre hayız, bir görüşe göre de temizlik olduğunu söylemiş, görüş ayrılığının sadece bu kadarını zikretmekle yetinmiştir.¹⁰⁰

Müfessirimiz Şevkî Dayf âyetlerin delâlet ettiği veya onlardan istinbat edilen hükümleri ve fikhî değerlendirmeleri detaya girmeden yüzeysel bir şekilde açıklamıştır. Hükümleri genel ifadelerle izah etmiş, mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarını tafsilatına yer vermeksizin, kimi zaman mezhep imamlarının adını meselâ Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik (ö. 179/795), Şâfi'î (ö. 204/820) şeklinde zikredip görüşleri onlara nispet etmekle yetinmiştir.¹⁰¹ Bazen de “fukahânın çoğunluğu” şeklinde daha kapalı ve genel ifadelerle fikhî referansları zikreder.¹⁰²

3.7. el-Vecîz'in Modern Tefsir Akımlarına Karşı Yaklaşımı

el-Vecîz tefsiri incelendiğinde modern tefsir ekollerine ve fikirlere dair bir eğilim görmek oldukça zordur. Örneğin reformist ve rasyonalist akımın öncüsü Muhammed Abduh'u yararlandığı kaynaklar arasında zikretmiş olmasına rağmen onun görüşlerini birebir almamaktadır. Şevkî Dayf, Fîl sûresinin tefsirinde Abduh'un tefsirinde sergilemiş olduğu meşhur yaklaşımı hatırlatan bir yorum yapsa dahi esasen iki yorum arasında köklü farklılıklar bulunmaktadır. Zira Abduh ilgili âyette geçen “tayr” kelimesini sinek olarak, “hicâra” kelimesini ise mikrop olarak tevil etmiş, Ebrehe ordusunun helâkinin onlara bulaşan çiçek ve kızamık mikrobundan dolayı gerçekleştiğini söylemiştir.¹⁰³ Dayf ise “tayran ebâbil” ifadesini küçük kuş toplulukları olarak tefsir ettikten sonra bu konuda şöyle demiştir:

⁹⁵ Dayf, *el-Vecîz*, 80.

⁹⁶ el-Feth 48/10.

⁹⁷ Dayf, *el-Vecîz*, 852.

⁹⁸ Hâlid Ahmed Muhammed, “Nazarât fi'l-Vecîz fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm li'd-Doktor Şevkî Dayf”, *Twejer*, 7/4 (Ocak: 2025), 384.

⁹⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 187.

¹⁰⁰ Dayf, *el-Vecîz*, 70.

¹⁰¹ Örnek olarak bakınız Dayf, *el-Vecîz*, (60,150 3,216)

¹⁰² Dayf, *el-Vecîz*, 142

¹⁰³ Muhammed Abduh, *el-A'mâlü'l-kâmile*, ed. Muhammed İmâra (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1994), 5/505.

“Onun (siccîlin) taşlaşmış balçık taneleri olduğu söylenmiştir. Yine bu tanelerin cüderî (çiçek) mikrobunu ve bakterilerini taşıdığı; Habeş ordusundan hangi cisme isabet ederse onun iltihaplandığını ya da orada çiçek hastalığından dolayı yaralar ortaya çıkıp derisinin ve etinin döküldüğü söylenmiştir. Bunların hepsi tevâtürle nakledilmiştir. Allah, Ebrehe ordusu Mekke’ye girip Kâbe’nin taşlarından birini bile yerinden oynatmadan onları helâk etmiştir.”¹⁰⁴

Görüldüğü üzere Dayf, “tayr” kelimesini kuş olarak, “siccîl” kelimesini de taşlaşmış balçık olarak açıklamış, çiçek mikrobu ve bakteri olarak tefsir etmemiştir. Yalnızca bunların taşlarda bulunduğunu ve bulaştığı yerlerde yaralar açılmasına, deri ve etlerin dökülmesine sebep olduklarını söylemiştir. Bu yorumunu da rivâyetlere dayandırmıştır. Esasen bu rivâyetlerin sıhhati tartışmalı da olsa¹⁰⁵ müellifin rivâyet ve dirâyet arasındaki dengeyi kurması, doğrudan rasyonalist akıma olan mesafesinin anlaşılmasında dikkat çekicidir.

Kökleri eskiye dayansa da modern dönemde tefsir literatürü içerisinde revaç bulan ve yoğunluk kazanan eğilimlerden biri de bilimsel tefsir ekolüdür. Şevkî Dayf’ın bilimsel tefsir ekolüne meylettiğini söylemek oldukça zordur. Bilimsel tefsir konusunda diğer bazı müfessirlerin aksine o, bilimsel yoruma konu olmuş âyetleri modern bilim verileri ile uzlaştırmaya çalışmaz; özellikle dil bakımından açıklar. O, bu eğilimini her ne kadar *el-Vecîz*’inde doğrudan açıklamadan uygulamalı olarak gösterse de Rahmân sûresi ve kısa sûreler için hazırlamış olduğu tefsir çalışmasının mukaddimesinde açıkça ortaya koymuştur. Nitekim Dayf bu bağlamda şu ifadeleri kullanır:

“İmâm’ın (Muhammed Abduh) ardından birçok tefsir telif edilmiştir. Bu tefsirlerden bazıları onun izini takip etmiş, bazıları ise bilimsel araştırmalara dalmıştır. Ben bunların (bilimsel tefsir yorumlarının) öteden beri ana yoldan saptığı kanaatini beslemişimdir. Zira Kur’ân her bilginin üzerindedir. Onu, doğa bilimleri, kozmik veya astronomik teorilerin ispatı hususunda aracı kılmak hatalı bir tutumdur. Onda, göklerin, yerin, feleklerin ve yıldızların yaratılışı hakkında zikredilen şeyler ancak Allah’ın hikmetini ve varlığın üstün bir yaratıcısı olduğu, onu idare edip yasalarını tanzim ettiğini beyan etmek içindir. Kuşkusuz Kur’ân, takipçilerini genel olarak bilgiye, öğrenmeye, matematiksel, doğal ve kozmik bilgilerle uğraşmaya davet etmektedir. Bu ayrı bir konu; bizâtihi Kur’ân’dan bilimsel teorilerin çıkarılması ise onun mesaj ve daveti ile ilgisi olmayan ayrı bir konudur. Kur’ân insanlığın hidayeti için gönderilmiş bir dinin kitabıdır. Sayısız manevî, içtimâî ve beşerî değerlerle doludur. Onda bu değerleri ve dosdoğru dinin doğuyu ve batıyı aydınlıkla kaplayan temel prensip ve öğretilerini açıklamaya ilgi göstermesi bir müfessir için yeterlidir.”¹⁰⁶

Yine onun ilmî (bilimsel) i’câz konusundaki yaklaşımını detaylı bir şekilde sergilediği yerlerden biri de *Mu’cizâtu’l-Kur’ân* isimli eseridir. Şevkî Dayf, mezkûr eserinin “el-mu’cizetü’l-’ilmiyye” (bilimsel mucize) diye başlıklandığı beşinci faslında kâinattaki yıldızların, gezegenlerin, yeryüzündeki denizler, nehirler, ağaçlar, meyveler ve ne varsa hepsinin Allah’ın melekütü ve şaşırtıcı kudretine en büyük delil olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷ Göklerin yaratılışı, gezegenler, yeryüzündeki denizler, nehirler, insan ve insan olmayan her şey hakkında tefekküre devam etmenin, insanların kalplerini Allah’a iman ve onun Rabbânî sanatına karşı saygıyla dolduracağını ifade etmiştir.¹⁰⁸ Akabinde uzun uzadıya kevnî âyetlerden örnekler zikredip bunların Allah Teâlâ’nın yüce kudretine ve ilâhî sanatına delâlet ettiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹ Bu minvalde bir girizgahtan sonra Dayf, ilmî i’câz kavramına biraz farklı mana yükleyerek, ümmetin okuma yazma bilmeyen cahil bir toplulukken

¹⁰⁴ Dayf, *el-Vecîz*, 1038.

¹⁰⁵ Bu konudaki rivâyetler hakkında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın değerlendirmeleri için bk. *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023), 6/753; Serkan Ünal, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Tenkitçi Yönü İbn Sina ve Muhammed Abduh Örneği* (İstanbul: Kökler Yayınları, 2017), 97.

¹⁰⁶ Dayf, *Sûretü’r-Rahmân ve süverün kısâr*, 11.

¹⁰⁷ Dayf, *Mu’cizâtu’l-Kur’ân*, 137.

¹⁰⁸ Dayf, *Mu’cizâtu’l-Kur’ân*, 140.

¹⁰⁹ Dayf, *Mu’cizâtu’l-Kur’ân*, 144.

medeni bir topluma dönüştürülmesini Kur'ân'ın asıl ilmî mucizesi olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda şunları söylemiştir:

“Ümmetin cehâlet âleminde bilgi âlemine çıkarılması suretiyle yapılan bu kapsamlı dönüştürme, Kur'ân'ın, kâinatı Allah'ın yarattığını, gökte ve yerde onun yönetiminin olduğunu sunması sayesinde gerçekleşmiştir. Hatta Kur'ân insanı bilgiye teşvik etmiş ve onu boynunun üzerinde bir görev, hatta tıpkı Rabbi için eda ettiği bir ibadet gibi eda edeceği bir farîza kılmıştır. Bize göre işte bu büyük dönüştürme, Allah Teâlâ'nın Müslüman kulları hakkında istediği ve inançlarına yerleştirdiği ilmî (bilimsel) i'câzdır.”¹¹⁰

Esasen o, Kur'ân'ın zaten bilgiye ve bilgi edinmeye teşvik ettiğini söylemiş, Kur'ân'ın, kâinatı yaratan ve çekip çevirenin Allah olduğunu söylemesinin aslında bir ilmî i'câz olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹ Bütün bunlarla birlikte Allah Teâlâ henüz ümmilik evresinde olan Arapları temeli ilim olan medeniyet aşamasına geçmelerine teşvik de etmiştir ve bu durum henüz Hz. Peygamber'in (s.a.v) döneminde gerçekleşmiştir. Nitekim sahabe arasında fikhî bilen, gayet güzel fetva veren, içtihad yoluyla istinbatta bulunan bir zümre dahi zuhur etmiştir. İşe bu da Dayf'a göre Kur'ân'ın açık bir ilmî (bilimsel) mucizesidir.¹¹²

Dayf, daha sonra Kur'ân'ın ilmî i'câzının eski ve yeni birçoklarının zikrettiği gibi Kur'ân'ın dinî ve gayri dinî birçok ilmi taşıdığına yönelik olduğu, hatta daha da devam ederek bu ilimlerin sayısını artırmaları, her lafzın zâhirinin, bâtınının, haddinin (anlam sınırı) ve muttala'ının (hakikatini müşahede yeri) bulunduğu iddiasının açık bir mübalağa olduğunu ifade eder.¹¹³ Dayf, Kur'ân'dan elde edilen ilimler sadedinde Ebû Hâmid el-Gazzâlî'yi (ö. 505/1111) de zikrederek onu bu konuda aşırıya kaçmakla niteler.¹¹⁴ Bilimsel i'câz konusunda âlimlerin yazdıklarının hepsini, Gazzâlî'nin teorisinin bir devamı olarak niteleyen Dayf, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), İbn Ebi'l-Fadl el-Mursî (ö. 655/1257) ve Tantâvî Cevherî'yi (ö. 1358/1940) de bu siyakta zikreder.¹¹⁵ Bu üç tefsirden de bilimsel tefsir örneklerini mufassal bir şekilde zikrettikten sonra özellikle Râzî ve Cevherî ile ilgili olarak şöyle der:

“Gerçek şu ki, klasik döneme ait Fahreddîn er-Râzî tefsiri, modern döneme ait Tantâvî el-Cevherî tefsiri; önceki âlimlerin Kur'ân'ın bilimsel tefsiri hakkında yazdıklarının, bizleri Kur'ân dairesinden çıkarıp, Kur'ân'ın anlaşılması, onun beşeriyeti doğru yola erdirmek, Allah'ı birlemek ve ona ibadet etmek üzere kurulu tevhiide, öldükten sonra dirilmeye, hesaba, cennet ya da cehennem olarak amellerin karşılık bulacağına, hissedilen âlemimizin dışında meleklerin, cinlerin ve bozguncu şeytanların bulunduğuna iman etmek gibi Kur'ân'ın büyük ilâhî gâyesi konusunda bize hiçbir fayda vermediğine ikna etmektedir.”¹¹⁶

Daha sonra da Ebû İshâk eş-Şâtîbî'ye (ö. 790/1388) yer ayıran Dayf, onun ilmî (bilimsel) tefsire karşı çıkmakta haklı olduğunu ve savunmasında da gayet açık olduğunu ifade etmiştir. Şâtîbî'nin bu net karşı çıkışının bilimsel tefsiri durdurmaya güç yetiremediğini de ifade etmiştir.¹¹⁷

Ayrıca Dayf, bilimsel tefsir yöntemi üzere tefsir yapanların, Allah'ın sabit ve râsih kelâmını, bir asırdan başka bir asra göre gelişen ve değişen bilimsel gerçeklerle tefsir ettiklerini, oysaki Kur'ân'ın bilim kitabı olmadığını ifade etmiş, bu durumun da Kur'ân'ın bilimsel tefsirini tam bir şekilde çürüteceğini söylemiştir.¹¹⁸

¹¹⁰ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 148.

¹¹¹ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 149.

¹¹² Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 149.

¹¹³ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 149.

¹¹⁴ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 151.

¹¹⁵ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 154.

¹¹⁶ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 164.

¹¹⁷ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 166.

¹¹⁸ Dayf, *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*, 169.

Dayf'ın genel olarak bilimsel tefsire karşı tutumu, ayrıca tahaddî (meydan okuma) âyetlerinin izahında bu meydan okumayı belâgat ve beyâna hasretmesi¹¹⁹ de Ebû Hâmid el-Gazzâlî üzerinden bilimsel tefsir savunucularının; Ebû İshâk eş-Şâtıbî üzerinden ise karşıtlarının temsil edildiği¹²⁰ iki karşıt akımdan Şâtıbî tarafını tercih ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Şevkî Dayf, telif ve tahkik ettiği eserleri daha ziyade Arap dili ve edebiyatı alanında yoğunlaştırmıştır. Ancak bunun yanında Kur'ân ve tefsir ilimlerine dair kaleme almış olduğu eserleriyle de tefsirci kişiliğini ve bu yöndeki dirayetini ortaya koymuştur. Hakkında yapılan çalışmalar daha çok onun dilci yönünü önelediğinden tefsiri ve tefsirci kişiliği nispeten gölgede kalmıştır. Bu durum da onun tefsirine ve tefsirci kişiliğine yönelik çalışmaların artması gerektiği olgusunu karşımıza çıkarmaktadır.

Ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı tek ciltlik tefsiri *el-Vecîz fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli çalışması muhtasar tefsir literatürü içerisinde kendine özgü bir yere sahiptir. Gayet özlü bir tefsir olan *el-Vecîz*, klasik ve modern dönem birçok tefsir kaynağından süzülen bilgiler üzerine inşa edilmekle birlikte yer yer müellife ait yaklaşımları da ihtiva etmektedir. Bu özellik doğal olarak onun bu eserine özgün bir boyut katmaktadır. Tefsirini yaptığı âyetlerde özellikle okuyucuya kapalı gelebilecek yerlerin izahıyla yetinmiş, fazla detaya girmemiştir. Eserin, kısa hacimli olması rahat mütalaa edilmesini sağlayarak Kur'ân'ın bütünü anlaşılması yönünde bir katkı sunması onun olumlu özellikleri arasında sayılabilir.

Ayrıca tefsir, veciz açıklamalarının yanında bazı Kur'ân kelimelerini de özlü ve açık bir şekilde izah eden tarifler barındırmaktadır. Bu yönüyle makale, tefsir literatürüne katkı sunabileceği düşüncesiyle bu tarif ve açıklamalardan istifade edilerek özgün bir Kur'ân kelimeleri sözlüğü hazırlanmasını bir öneri olarak sunmaktadır. Zira Dayf'ın hem dil hem de tefsir alanındaki yetkinliği böyle bir çalışmada referans olmasını mümkün kılmaktadır.

Buna ilaveten makale, Dayf'ın, bilimsel tefsir konusunda hem açık beyanı hem de tefsirindeki yaklaşımından hareketle bilimsel tefsir karşıtı âlimler arasında zikredilmesinin uygun olacağını öngörmektedir. Eserin eleştiriye açık yönleri arasında ise müellifin bazı rivâyetleri aktarırken kaynak zikretmemesi sayılabilir. Ayrıca birkaç hususta Mutezile mezhebine yakın bir tavır takınması Ehl-i sünnet perspektifinden bakıldığı takdirde eserin eleştiriye tabi tutulabilecek yönleri arasında zikredilebilir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethics Committee Permission: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources. It is stated that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and the statement used is stated in the bibliography in all reports.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Artificial Intelligence Ethical Statement: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

¹¹⁹ Dayf, *el-Vecîz*, 12, 352.

¹²⁰ *ez-Zehebî, 'İlmü't-tefsîr*, 73, 74.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *el-A'mâlü'l-kâmile*. ed. Muhammed İmâra. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1994.
- Batur, İslam. "Şevkî Dayf'a Göre Mısır Lehçesinin Fasih Arapçayı Tahrif Ettiği Hususlar". *Artuklu Akademi* 5/2 (Aralık 2018), 343-368.
- Dayf, Şevkî. "Mukaddime". *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*. mlf. İbn Mücâhid. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1972.
- Dayf, Şevkî. *el-Hadâratü'l-İslâmiyye mine'l-Kur'âni ve's-sünne*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1997.
- Dayf, Şevkî. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1995.
- Dayf, Şevkî. *Ma'î*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1985.
- Dayf, Şevkî. *Mu'cizâtu'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2002.
- Dayf, Şevkî. *Sûretü'r-Rahmân ve süverün kısâr*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1995.
- Düsûkî, Abdulazîz. *Şevkî Dayf râidu'n-nakd ve'd-dirâseti'l-edebiyeye*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1988.
- Fehmî, Mâhir Hasen. "Ma'î ve's-siyretü'z-zâtiyye ev Şevkî Dayf fî târihi hayâtihi". *Havliyyetü külliyyeti'l-insâniyyât ve'l-ulûmi'l-ictimâ'iyye* 11 (1988), 7-25.
- Halîl, Munâ Abdulhamîd Mahmûd. "et-Tefsîrî'l-vecîz li Şevkî Dayf kırâe fi'l-menhec (Kadâya'l-'Akîde)". *Mecelletü'l-bahsi'l-ilmî fi'l-âdâb* 21/7 (2020), 94-125.
- Muhammed, Hâlid Ahmed. "Nazarât fi'l-Vecîz fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm li'd-Doktor Şevkî Dayf". *Twejer* 7/4 (Ocak: 2025), 355-392.
- Muhammed, İbrahim Abdurrahman. "Menhecü Şevkî Dayf fî dirâseti's-şi'r". *Şevkî Dayf fî 'uyûni safvetin mine'l-a'lâm*. ed. Semîra Sâdık Şu'lân vd. Kahire: Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2003.
- Özen, Hülya. *Şevkî Dayf'ın en-nakd ve fi'n-nakdi'l-edebî Adlı Eserlerinin İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Sedat Akay, "Şevkî Dayf'ın 'Tahrîfât' Adlı Eseri Üzerinden Siirt ve Mısır Arapçası Arasındaki Benzerliklerden Bazı Örnekler," *6th International Congress of Eurasian Social Sciences*, 13-16 Mayıs 2022, Bodrum, Muğla, 1049-1062.
- Şensoy, Sedat. "Şevkî Dayf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevki-dayf>
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn. *Advâ'u'l-beyân fî izâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*. Riyâd: Dâru 'atâ'âti'l-'ilm-Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019.
- Şu'lân, Semîra Sâdık (ed.) vd. *Şevkî Dayf fî 'Uyûni Safvetin mine'l-A'lâm*. Kahire: Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2003.
- Ünal, Serkan. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Tenkitçi Yönu İbn Sina ve Muhammed Abduh Örneği*. İstanbul: Kökler Yayınevi, 2017.
- Vâdî, Tâhâ (ed.). *Şevkî Dayf, Sîre ve tahiyye dirâsât fi'l-edeb ve'n-nakd ve'l-luğa ve't-turâs*. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, 2003.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. nşr. Asım Cüneyd Köksal-Murat Kaya, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *İlmü't-tefsîr*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1977.